

Anna Żurek
Uniwersytet Wrocławski, Wrocław
anna.zurek@uwr.edu.pl

BADANIE POLSZCZYZNY ODZIEDZICZONEJ (NA PRZYKŁADZIE BILINGWIZMU POLSKO-NIEMIECKIEGO)

Słowa kluczowe: język odziedziczony, akwizycja języka, glottodydaktyka, język polonijny, bilingwizm polsko-niemiecki

Keywords: heritage language, language acquisition, language teaching, language of Polish diaspora, Polish-German bilingualism

W lingwistycznych i glottodydaktycznych badaniach polonijnych coraz większym zainteresowaniem cieszy się problematyka **języka polskiego jako odziedziczonego** (w skrócie J_{POD}¹), rozumianego zazwyczaj jako język kraju pochodzenia bilingwalnych przedstawicieli środowisk polonijnych, czyli I, II i III generacji wychowywanej w niepolskim kręgu kulturowym². Sam termin J_{POD} odnosi się zatem do kodu używanego przez dzieci emigrantów, zwanych pokoleniem polonijnym i/lub zerowym (Dubisz 1983: 292–301; Lipińska 2007: 355–363, 2013: 35–46). Jak zauważa Bogdan Walczak (2001: 566–567), funkcję komunikowania najważniejszych treści, wyrażania emocji i własnej osobowości oraz uczestniczenia w nowej kulturze pełni dla takich osób język kraju osiedlenia, a nie język odziedziczony po rodzicach³.

1 Przyjmuję skrót zaproponowany przez Ewę Lipińską i Annę Seretny (2013: 2).

2 Podane objaśnienie terminu J_{POD} nawiązuje do najczęściej przywoływanej w literaturze przedmiotu definicji Marii Polinsky (2011: 306), która uznaje użytkowników języka odziedziczonego za osoby dwujęzyczne o imigranckich korzeniach, mające kontakt z językiem kraju pochodzenia od wczesnego dzieciństwa, jednak posługujące się na co dzień przede wszystkim językiem kraju osiedlenia.

3 Na gruncie glottodydaktyki polonistycznej E. Lipińska i A. Seretny (2012: 21–31) rozróżniają język odziedziczony i język domowy, traktując ten pierwszy jako język uczniów uczęszczających do

Chociaż samo pojęcie *język polski jako odziedziczony* zaczęło funkcjonować od niedawna, to przecież język Polonii od lat jest przedmiotem wielu analiz⁴. Opisuując język polskiej diaspory, odnoszono się z jednej strony do kodu komunikacyjnego autochtonicznych zbiorowości etnicznych, osadniczych i przesiedleńczych, z drugiej zaś do zbiorowości emigracyjnych i polonijnych (por. Dubisz 2001: 199). Posługiwało się przy tym następującymi określeniami: *język polski w świecie* (Miodunka 1990), *język polski poza granicami kraju* (Dubisz 1997), *język polski poza granicami etnicznymi* (Dubisz 2007), *język emigracji polskiej w świecie* (Sękowska 2010) lub *polszczyzna zagraniczna* (Lipińska, Seretny 2012). Odmianę polszczyzny powstającą na skutek kontaktu językowego i bilingwizmu określano mianem *dialektów polonijnych*, *dialektów kontaktowych*, *językiem środowisk polonijnych*, *językiem polonijnym*, *gwarą mieszaną*, *mieszanym kodem językowym*, *lokalnym kodem familijnym* (por. Miodunka 1990: 14–15; Sękowska 1994: 9; Dubisz 2007: 3; Laskowski 2009: 10; Sękowska 2010: 39–40; Błasiak 2011: 79–83).

Elżbieta Sękowska (2010: 38–39) wyróżnia dwie odmiany polszczyzny w języku polskich emigrantów: odmianę pierwszej generacji oraz odmianę drugiej generacji i pozostałych pokoleń emigranckich. Właściwi emigranci zachowują system fonologiczny polszczyzny, zapożyczając elementy leksykalne z języka drugiego w formie wtrętów-cytatów lub zapożyczeń właściwych, zaadaptowanych do polskiego systemu fonetycznego i morfologicznego (Walczak 2001: 569). Natomiast przedstawiciele pokolenia polonijnego, integrując się w większym stopniu z kulturą kraju osiedlenia, szybciej i chętniej asymilują obce elementy semantyczne, leksykalne, fleksyjne, składniowe i stylistyczne w systemie polszczyzny (por. Dubisz 1997: 259; Walczak 2001: 570–571; Sękowska 2010: 38–39). Są zwykle osobami dwujęzycznymi, które opowiadają oficjalny język kraju zamieszkania (traktowany jako drugi język ojczysty) równolegle z odmianą języka polonijnego.

Ze względu na przeglądowy charakter niniejszego opracowania chciałabym w swoich rozważaniach skupić się wyłącznie na omówieniu najnowszego stanu badań nad polszczyzną odziedziczoną, ograniczając swój wywód do kontekstu bilingwizmu polsko-niemieckiego.

Zainteresowanie polszczyzną środowisk emigracyjnych w Niemczech do początku XXI w. było niewielkie (Nagórko 1997: 179). Do polskich językoznawców zajmu-

polskich placówek oświatowych za granicą, który zmienia się i z czasem może upodobnić się do standardowej odmiany polszczyzny. Przyjmując perspektywę dydaktyczną, badaczki utożsamiają język polski jako odziedziczony z językiem ojczystym jako drugim (Lipińska, Seretny 2013: 2–3).

4 Syntetyczny przegląd literatury poświęconej badaniom języka polskiego w świecie zob. m.in. Miodunka 1990, 2003: 72–85; Sękowska 1994, 2010; Dubisz 1997, 2007; Mazur, Rzeszutko-Iwan 2007. Na temat bilingwizmu powstaje współcześnie coraz więcej monografii, zwracających uwagę na kwestię zachowania bądź utraty języka chronologicznie pierwszego środowisk emigracyjnych i polonijnych (por. Lipińska 2003, 2013; Miodunka 2003; Cieszyńska 2006; Dębski 2009; Laskowski 2009, 2014; Błasiak 2011).

jących się badaniem dwujęzyczności polsko-niemieckiej w latach 80. i 90. XX w. zalicza się między innymi Janinę Wójtowiczową (1981), Marię Teresę Michalewską (1991), Jana Mazura (1993), Małgorzatę Warchoń-Schlottmann (1996) oraz Alicję Na-górko (1996, 1997). Chociaż w ich rozważaniach nie pojawia się jeszcze sam termin *język polski jako odziedziczony*, to jednak badacze analizują zachowanie bądź utratę języka polskiego w środowisku niemieckojęzycznym przez różne pokolenia polskich emigrantów (w tym pokolenie polonijne), powstawanie polsko-niemieckiego języka mieszanego na skutek przełączania kodów oraz stosunek emigrantów wobec polszczyzny i kraju pochodzenia.

Niemieccy językoznawcy również dość długo nie podejmowali pogłębionej refleksji na temat dwujęzyczności polskich imigrantów w Niemczech. Jednym z pierwszych, którzy rozpoczęli systematyczne badania empiryczne nad polszczyzną odziedziczoną osób bilingwalnych, jest sławista Bernhard Brehmer⁵. W latach 2008–2011 kierował on projektem „Current Polish-German bilingualism in Germany”, w którym wzięli udział niemieccy i polscy językoznawcy. Celem ich dociekań była próba opisu zmian zachodzących we współczesnej polszczyźnie osób dwujęzycznych na skutek kontaktu z silniejszym funkcjonalnie językiem niemieckim. Przebadano w tym celu dwie grupy bilingwalne. Pierwszą z nich tworzyli użytkownicy polskiego języka odziedziczonego, którzy urodzili się w Niemczech lub przybyli tam przed szóstym rokiem życia (czyli przed rozpoczęciem formalnej edukacji szkolnej) i wychowali się w polskojęzycznej rodzinie. Do drugiej grupy zaliczono osoby, które wyjechały z Polski po zakończeniu pierwszego etapu edukacji szkolnej (powyżej piętnastego roku życia).

Prace nad Hamburgskim Korpusem Języka Polskiego w Niemczech (por. Czachór 2012), będącym cennym źródłem informacji o języku polskim osób dwujęzycznych, rozpoczęły serię artykułów uwzględniających badania polszczyzny odziedziczonej. Badaczy interesowały głównie zagadnienia morfologiczne, morfosyntaktyczne i składniowe, w tym rekcja czasownika (Brehmer, w druku), reguły tworzenia i dystrybucji czasu przyszłego złożonego (Brehmer, Czachór 2012) oraz dopełniacz negacji, szyk wyrazów w zdaniu, związek zgody i użycie poszczególnych przypadków (Czachór 2012: 153–154).

Jak wykazały badania, stopień zachowania bądź utraty systemu języka polskiego osób bilingwalnych (w tym przedstawicieli pokolenia polonijnego) zależy od wielu czynników zewnątrz- i wewnątrzjęzykowych. Brehmer zalicza do nich m.in.: różnice formalne i funkcjonalne w zakresie użycia określonych form gramatycznych w obu językach, utrudniony dostęp do rzadziej używanego i nie w pełni przyswojonego

5 Bernhard Brehmer był w latach 2006–2013 profesorem juniorem na Uniwersytecie w Hamburgu, natomiast od lutego 2013 r. objął profesurę na Uniwersytecie im. Ernsta Moritza Arndta w Greifswaldzie. Zob. www.phil.uni-greifswald.de/philologien/ifp/slawistik/mitarbeitende/brehmer-bernhard.html.

systemu języka odziedziczonego, braki w zakresie czytania i pisania po polsku. Z jednej strony zmiany językowe stanowią odzwierciedlenie tendencji zachodzących w standardowej odmianie polszczyzny krajowej, z drugiej język niemiecki przyspiesza te zmiany i wpływa (czasem tylko pośrednio) na proces ubożenia polszczyzny (Brehmer, w druku).

Dane pochodzące z korpusu B. Brehmera i jego zespołu wciąż służą dalszym analizom, prowadzonym między innymi w Polsce, w środowisku wrocławskich językoznawców. Agnieszka Libura i Anna Żurek (2016: 38–49) podjęły się analizy erozji polskiego dopełniacza wśród użytkowników polskiego języka odziedziczonego za pomocą narzędzi semantyki kognitywnej i teorii amalgamatów. W badaniach niepełnego przyswojenia systemu językowego rzadko wykorzystuje się amalgamaty kognitywne do analizy konstrukcji będących wynikiem bardziej skomplikowanej interferencji, które nie są mechanicznym kopiowaniem struktur obcojęzycznych. Jak wynika z badań, dopełniacz osób dwujęzycznych wykazuje silną pozycję w porównaniu z innymi przypadkami, regularnie służy wyrażaniu kwantyfikacji oraz pojawia się w sytuacjach, gdy mówca polszczyzny odziedziczonej nie wie, którego przypadku użyć. Z drugiej strony można zauważyć zintensyfikowane cechy polskich użyć dopełniacza w języku potocznym (zmiana rekcji czasowników na biernikową), jego erozję pod wpływem języka niemieckiego oraz integrację z ekspansywnymi strukturami języka niemieckiego.

Alicja Nagórko, która pod koniec XX w. pisała, że „zainteresowanie stanem zachowania języka polskiego wśród emigracji niemieckiej ze strony lingwistów nie jest duże” (1997: 179), w jednej ze swoich nowszych prac podjęła się opisu języka mówionego osób bilingwalnych polskiego pochodzenia z Berlina. Omówiła zaobserwowane w ich mowie zjawiska, takie jak przełączanie kodów, liczne kalki językowe i zapożyczenia z języka niemieckiego (Nagórko 2012: 143–154).

Dodatkowo w Niemczech przeprowadzono badania wśród dzieci z polsko-niemiecką dwujęzycznością w zakresie przyswajania przez nie rodzaju gramatycznego w obrębie związku zgody (por. Brehmer, Rothweiler 2012). Zauważono, że dzieci kierowały się regułami morfonologicznymi i semantycznymi podczas rozpoznawania rodzaju gramatycznego podanych rzeczowników. Największe trudności zanotowano przy wyborze rodzaju nijakiego. Co ciekawe, w sytuacji niepewności zaobserwowano tendencję do wskazywania rodzaju męskiego, który występuje najczęściej w języku polskim. Jak podkreślają Bernhard Brehmer i Monika Rothweiler (ibid.: 98), przyswajanie rodzaju gramatycznego w warunkach bilingwizmu polsko-niemieckiego jest długotrwałym procesem i nie kończy się po szóstym roku życia, jak to zwykle bywa u dzieci wychowanych w środowisku jednojęzycznym.

Z kolei niemiecka slawistka, Tanja Anstatt, uczyniła przedmiotem swoich rozważań problematykę języka polskiego jako odziedziczonego młodzieży dwujęzycznej urodzonej w Niemczech lub mieszkającej tam od wczesnego dzieciństwa (Anstatt 2013). Jej analiza wykazała, że specyficzne dla języka polskiego kategorie

aspektu i męskoosobowości nie zostały właściwie przyswojone przez młodzież w jej języku odziedziczonym (ibid.: 35).

Badaniom *stricte* językoznawczym i socjolingwistycznym towarzyszą obecnie przedsięwzięcia ukierunkowane nie tylko naukowo, lecz również dydaktycznie. Jednym z nich jest projekt HEUROPA!, zrealizowany w latach 2011–2013 na Uniwersytecie Technicznym w Dreźnie. Jego celem badawczym było określenie specyficznych problemów w przyswajaniu języka odziedziczonego przez dzieci dwujęzyczne mieszkające w Niemczech, Francji i Wielkiej Brytanii. Dzięki badaniom empirycznym przeprowadzonym wśród rodziców i nauczycieli dzieci bilingwalnych stworzono materiały do samodzielnej nauki języka polskiego, czeskiego i litewskiego, rozwijające poprzez zabawę sprawność czytania, pisanie i mówienia w słabszym funkcjonalnie języku (por. Neuhoﬀ i in.). Dodatkowym celem projektu było promowanie dwu- i wielojęzyczności dzieci poprzez rozwój wszechstronnej kompetencji w języku odziedziczonym zarówno w mowie, jak i w piśmie.

Kontynuacją badań nad językiem polskim jako odziedziczonym jest kolejny projekt międzynarodowy pt. „Linguistische und sprachdidaktische Aspekte der unvollständigen deutsch-polnischen Zweisprachigkeit”, kierowany w latach 2012–2014 przez Juliane Besters-Dilger z Uniwersytetu Alberta Ludwika we Fryburgu Bryzgowijskim oraz Annę Dąbrowską z Uniwersytetu Wrocławskiego. W odróżnieniu do badań bilingwizmu polsko-niemieckiego, które prowadzono na Uniwersytecie w Hamburgu, miał on charakter nie tylko badawczy, lecz także dydaktyczny. Z jednej strony bowiem podjęto się analizy procesów ubożenia języka polskiego wśród polskich użytkowników języka odziedziczonego z niepełną polsko-niemiecką dwujęzycznością, z drugiej zaś opracowano dla nich zbiór ćwiczeń on-line pt. *Na końcu języka* do doskonalenia znajomości języka polskiego jako odziedziczonego⁶.

Zespół frybursko-wrocławski (podobnie jak grupa Brehmera) przyjął definicję *języka polskiego jako odziedziczonego* w rozumieniu M. Polinsky (2011: 306). Zdecydowano się określać tak język bilingwalnego pokolenia polonijnego i/lub zeroowego, który został przyswojony jako genetycznie pierwszy w środowisku rodzinnym. Rozwijał się w warunkach dwujęzyczności polsko-innej w odizolowaniu od standardowej odmiany polszczyzny krajowej. Ze względu na obrane cele badawcze do użytkowników J_{POD} zaliczono osoby, które opuściły Polskę przed rozpoczęciem edukacji formalnej lub urodziły się w Niemczech w rodzinie polskich emigrantów. Język niemiecki traktują zwykle jako drugi język ojczysty, który z czasem staje się funkcjonalnie pierwszy. Nie wszyscy użytkownicy J_{POD} uczęszczają do szkół polonijnych w celu pogłębiania znajomości języka. Takie ujęcie omawianego zagadnienia obejmuje użytkowników języka odziedziczonego, którzy mogą, lecz nie muszą być uczącymi się tego języka w warunkach edukacji szkolnej.

6 Zob. <http://www.nakoncujezyka.uni-freiburg.de/>.

Owocem wspólnych poszukiwań grupy frybursko-wrocławskiej są dwie publikacje, które zawierają opis językoznawczych i glottodydaktycznych aspektów dwujęzyczności polskich użytkowników języka odziedziczego. Pierwsza z nich to artykuł zbiorowy pt. *Linguistische und sprachdidaktische Aspekte der Herkunftssprache Polnisch* (Besters-Dilger i in. 2015), umieszczony w zeszycie tematycznym „Zeitschrift für Fremdsprachenforschung” obok rozważań o metodologii i perspektywach badań języków odziedziczonych na całym świecie (Polinsky 2015: 7–27), sytuacji języka tureckiego w Niemczech (Küppers, Şimşek, Schroeder 2015: 29–51) i języku rosyjskim jako odziedziczonym (Brehmer, Mehlhorn 2015: 85–123)⁷. Drugie opracowanie na temat polszczyzny odziedziczonej to monografia pt. *Utrata i odzyskiwanie języka polskiego. Językoznawcze i glottodydaktyczne aspekty niepełnej polsko-niemieckiej dwujęzyczności* (Besters-Dilger, Dąbrowska, Krajewski, Żurek, w druku). Oprócz dokładnej prezentacji założeń projektu na tle badań nad językami oddziedziczonymi i teorii dotyczących erozji języka (Besters-Dilger) oraz socjolingwistycznej charakterystyki badanej grupy (Krajewski), badacze poświęcają uwagę analizie wybranych zagadnień morfosyntaktycznych, tj. fleksji i składni przymiotnika (Müller) oraz fleksji i składni liczebnika (Pustoła), zagadnień stylistycznych (Libura, Żurek) oraz ortograficznych (Majewska). Część dydaktyczna publikacji zawiera prezentację koncepcji dydaktycznej ćwiczeń dla uczących się języka polskiego jako odziedziczego (Dąbrowska, Żurek) oraz opis typów ćwiczeń interaktywnych wykorzystanych w zbiorze *Na końcu języka* (Northeast).

Omówione badania bilingwizmu polsko-niemieckiego skupiają się wyłącznie na języku polskim osób dwujęzycznych. Jak dotąd brakuje opracowań obejmujących również drugi system językowy ich użytkowników, tj. język niemiecki. Jedną z prób uzupełnienia tej luki jest rozpoczęty w 2013 roku projekt naukowo-dydaktyczny „Russische und polnische Herkunftssprache als Ressource im Schulunterricht? – Eine Bestandsaufnahme zur Rolle des familiären und schulischen Kontexts für die Nutzung von Herkunftssprachen durch Schülerinnen und Schüler mit Migrationshintergrund”, prowadzony przez B. Brehmera i Grit Mehlhorn. Głównym celem projektu jest między innymi zbadanie języka 40 uczniów i uczennic z uwzględnieniem warstwy fonetycznej, ortograficznej, gramatycznej i leksykalnej języka odziedziczego (polskiego i rosyjskiego) i języka otoczenia (tj. języka niemieckiego), określenie poziomu kompetencji w obu językach (wszystkich sprawności językowych), zbadanie rozwoju umiejętności uczniów wielojęzycznych, ich biografii językowej oraz postaw wobec obu używanych języków⁸.

7 Artykuł stanowi podsumowanie wspólnego polsko-niemieckiego przedsięwzięcia, poświęconego badaniom języka polskiego jako odziedziczego w warunkach bilingwizmu polsko-niemieckiego, które zostało sfinansowane przez Polsko-Niemiecką Fundację na rzecz Nauki (nr 100208). Osoby biorące udział w projekcie są jednocześnie współautorami tekstu (Besters-Dilger i in., 2015).

8 Zob. <http://www.phil.uni-greifswald.de/index.php?id=43909> (dostęp: 2 IX 2015).

Podsumowując stan badań nad polszczyzną odziedziczoną w warunkach bilingwizmu polsko-niemieckiego, należy zwrócić uwagę na kilka ważnych kwestii. Po pierwsze, od roku 2008 zainteresowanie polszczyzną środowisk polonijnych nieustannie rośnie, i to ze strony zarówno polskich, jak i niemieckich językoznawców, często współpracujących ze sobą w ramach międzynarodowych projektów naukowo-dydaktycznych. Po drugie, prowadzone badania mają charakter empiryczny i czerpią inspirację przede wszystkim z metodologii badań nauk społecznych, wykorzystując ilościowe i jakościowe metody do zbierania i analizowania uzyskanych danych. Po trzecie, badania nad językiem polskim w Niemczech obejmują dwie jasno zdefiniowane grupy. Do pierwszej z nich zalicza się przedstawicieli pokolenia emigracyjnego, czyli rodzimych użytkowników języka polskiego, którzy stali się dwujęzyczni w wieku dorosłym, a więc po pełnej akwizycji polszczyzny (są to osoby późno bilingwalne). Drugą tworzą użytkownicy języka polskiego jako odziedziczonego, którzy opanowali język kraju zamieszkania we wczesnym dzieciństwie, a więc przed przyswojeniem w pełni języka genetycznie pierwszego (to tzw. wczesno dwujęzyczni)⁹. Wyodrębnienie grupy użytkowników bądź uczących się języka odziedziczonego z innych grup opanowujących język (np. język ojczysty, drugi, kolejny lub obcy) jest istotne zarówno dla językoznawców, jak i glottodydaktyków¹⁰.

Dlatego też w badaniach polszczyzny odziedziczonej prowadzonych w odniesieniu do bilingwizmu polsko-niemieckiego da się wyznaczyć dwa – wzajemnie się uzupełniające – kierunki działań. Jeden z nich wpisuje się w nurt badań języków odziedziczonych na całym świecie (*Heritage Language Acquisition*) oraz badań nad utratą (atrycją) języka pierwszego (*First Language Attrition*) (zob. Libura 2014). Naukowe rozważania obejmują bowiem nie tylko sam proces przyswajania języka polskiego jako odziedziczonego w warunkach dwujęzyczności polsko-niemieckiej, lecz również kwestię jego zachowania bądź utraty pod wpływem różnych czynników wewnątrz- i zewnątrzjęzykowych. Tego rodzaju dociekania mogą dostarczyć cennych informacji na temat samego procesu przyswajania polszczyzny w warunkach bilingwizmu, ukrytych mechanizmów funkcjonowania obu systemów językowych (genetycznie pierwszego i drugiego) oraz zachowania języka polskiego jako odziedziczonego lub jego utraty w sytuacji interferencji językowej. Drugi kierunek skupia swoją uwagę na jak najbardziej efektywnym zaplanowaniu procesu kształcenia językowo-kulturowego uczących się J_{POD} przez sprecyzowanie celów i treści nauczania dla tej konkretnej grupy, odpowiedni dobór metod i form kształcenia oraz opracowanie stosownych programów i materiałów dydaktycznych. Podejmowane działania

9 Władysław Miodunka proponuje, by w odniesieniu do osób bilingwalnych mówić o ich języku genetycznie pierwszym i drugim, rezygnując z rozróżnienia język ojczysty i język obcy (2003: 274).

10 W zależności od przyjętej perspektywy badawczej lub dydaktycznej określa się ich mianem użytkowników lub uczniów języka odziedziczonego (por. *heritage language speakers*, Polinsky 2011: 306; *heritage language learners*, Van Deusen-Scholl 2003: 222).

wsparte naukową refleksją z pewnością wpłyną stymulująco na rozwój nowej subdyscypliny glottodydaktyki polonistycznej, a mianowicie dydaktyki języka polskiego jako odziedziczonego¹¹.

Literatura

- ANSTATT T., 2013, *Polnisch als Herkunftssprache: Sprachspezifische grammatische Kategorien bei bilingualen Jugendlichen*, [w:] S. Kempgen, M. Wingender, N. Franz, M. Jakišan (red.), *Deutsche Beiträge zum 15. Internationalen Slavistenkongress in Minsk 2013*, München – Berlin – Washington D.C., s. 25–35.
- BESTERS-DILGER J., DĄBROWSKA A., KRAJEWSKI G., LIBURA A., MAJEWSKA A., MÜLLER A.M., NORTHEAST K., PUSTOŁA A., ŻUREK A., 2015, *Linguistische und sprachdidaktische Aspekte der Herkunftssprache Polnisch*, „Zeitschrift für Fremdsprachenforschung” 26/1, s. 53–84.
- BESTERS-DILGER J., DĄBROWSKA A., KRAJEWSKI G., ŻUREK A. (red.), w druku, *Utrata i odzyskiwanie języka polskiego. Językoznawcze i glottodydaktyczne aspekty niepełnej polsko-niemieckiej dwujęzyczności*, Łask.
- BŁASIAK M., 2011, *Dwujęzyczność i ponglish. Zjawiska językowo-kulturowe polskiej emigracji w Wielkiej Brytanii*, Kraków.
- BREHMER B., w druku, *Contact-induced change in verb government patterns of Polish-German bilinguals?*, [w:] B. Brehmer, B. Trawinski (red.), *New Perspectives on Slavic Linguistics: Proceedings of the Third International Perspectives on Slavistics Conference*, Frankfurt/Main.
- BREHMER B., CZACHÓR A., 2012, *The formation and distribution of the analytic future tense in Polish-German bilinguals*, [w:] Ch. Gabriel, K. Braunmüller (red.), *Multilingual Individuals and Multilingual Societies*, Amsterdam, s. 297–314.
- BREHMER B., MEHLHORN G., 2015, *Russisch als Herkunftssprache in Deutschland. Ein holistischer Ansatz zur Erforschung des Potenzials von Herkunftssprachen*, „Zeitschrift für Fremdsprachwissenschaft” 26/1, s. 85–123.
- BREHMER B., ROTHWEILER M., 2012, *The acquisition of gender agreement marking in Polish: A study of bilingual Polish-German children*, [w:] K. Braunmüller, Ch. Gabriel (red.), *Multilingual Individuals and Multilingual Societies*, Amsterdam, s. 81–100.
- CIESZYŃSKA J., 2006, *Dwujęzyczność, dwukulturowość – przekleństwo czy bogactwo? O poszukiwaniu tożsamości Polaków w Austrii*, Kraków.
- CZACHÓR A., 2012, *Corpus of Polish spoken in Germany: Collecting and analysing written & spoken data for investigating contact-induced change*, [w:] T. Schmidt, K. Wörner (red.), *Multilingual Corpora and Multilingual Corpus Analysis*, Amsterdam, s. 153–161.
- DĄBROWSKA A., ŻUREK A., w druku, *Koncepcja dydaktyczna ćwiczeń interaktywnych do nauki języka polskiego jako odziedziczonego*, [w:] *Utrata i odzyskiwanie języka polskiego*.

11 E. Lipińska i A. Seretny (2012: 89–90) opracowały na przykładzie chicagowskiej diaspory polonijnej model językowo-kulturowy dydaktyki języka ojczystego jako drugiego, który stanowi połączenie dydaktyki języka ojczystego z dydaktyką języka obcego.

- Językoznawcze i glottodydaktyczne aspekty niepełnej polsko-niemieckiej dwujęzyczności*, Łask.
- DĘBSKI R., 2009, *Dwujęzyczność angielsko-polska w Australii. Języki mniejszościowe w dobie globalizacji i informatyzacji*, Kraków.
- DUBISZ S., 1983, *Z metodologii badań języka środowisk polonijnych*, „Poradnik Językowy” nr 5, s. 292–301.
- DUBISZ S. (red.), 1997, *Język polski poza granicami kraju*, Opole.
- DUBISZ S., 2001, *Język polski poza granicami kraju*, [w:] S. Dubisz, S. Gajda (red.), *Polszczyzna XX wieku. Ewolucja i perspektywy rozwoju*, Warszawa, s. 199–210.
- DUBISZ S., 2007, *Język polski poza granicami etnicznymi*, „Kwartalnik Polonicum” nr 4, s. 2–10.
- KÜPPERS A., ŞİMŞEK Y., SCHROEDER CH., 2015, *Turkish as a minority language in Germany: aspects of language development and language instruction*, „Zeitschrift für Fremdsprachwissenschaft” t. 26/1, s. 29–51.
- LASKOWSKI R., 2009, *Język w zagrożeniu. Przyswajanie języka polskiego w warunkach polsko-szwedzkiego bilingwizmu*, Kraków.
- LASKOWSKI R., 2014, *Language Maintenance – Language Attrition. The Case of Polish Children in Sweden*, Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Wien.
- LIBURA A., 2014, *Atrycja języka odziedziczonego*, [w:] A. Dąbrowska, U. Dobesz (red.), *40 lat wrocławskiej glottodydaktyki polonistycznej. Teoria i praktyka*, Wrocław, s. 303–312.
- LIBURA A., ŻUREK A., 2016, *Erozja dopełniacza w polskim języku odziedziczonym*, „Poradnik Językowy” nr 2, s. 38–49.
- LIPIŃSKA E., 2003, *Język ojczysty, język obcy, język drugi. Wstęp do badań dwujęzyczności*, Kraków.
- LIPIŃSKA E., 2007, *Między ‘emigracją’ a ‘Polonią’ – pierwsze pokolenie polonijne*, „Prace Filologiczne” LIII, s. 355–363.
- LIPIŃSKA E., 2013, *Polskość w Australii: o dwujęzyczności, edukacji i problemach adaptacyjnych Polonii na antypodach*, Kraków.
- LIPIŃSKA E., SERETNY A., 2012, *Między językiem ojczystym a obcym. Nauczanie i uczenie się języka odziedziczonego na przykładzie chicagowskiej diaspory polonijnej*, Kraków.
- LIPIŃSKA E., SERETNY A., 2013, *Nie swój lecz i nie obcy – język odziedziczony w perspektywie glottodydaktycznej*, [on-line:] www.euroemigranci.pl/dokumenty/pokonferencyjna/Seretny_Lipinska.pdf (dostęp: 23 VI 2015).
- MAZUR J., 1993, *Język polski jako narzędzie komunikacji przesiedleńców z Polski do RFN*, [w:] S. Gajda (red.), *Języki słowiańskie wobec współczesnych przemian w Europie*, Opole, s. 65–73.
- MAZUR J., RZESZUTKO-IWAN M. (red.), 2007, *Język jako narzędzie komunikacji we współczesnym świecie*, Lublin.
- MICHALEWSKA M.T., 1991, *Polszczyzna osób bilingwalnych w Zagłębiu Ruhry w sytuacji oficjalnej*, Kraków.
- MIODUNKA W.T., 1990, *Wstęp*, [w:] W. Miodunka (red.), *Język polski w świecie*, Warszawa, s. 9–20.
- MIODUNKA W.T., 2003, *Bilingwizm polsko-portugalski w Brazylii. W stronę lingwistyki humanistycznej*, Kraków.

- NAGÓRKO A., 1996, *Polen in Deutschland im Licht der Sprache*, [w:] R. Marti (red.), *Sprachenpolitik in Grenzregionen*, Saarbrücken, s. 305–316.
- NAGÓRKO A., 1997, *Język polski w Niemczech*, [w:] S. Dubisz (red.), *Język polski poza granicami kraju*, Opole, s. 174–187.
- NAGÓRKO A., 2012, *Polszczyzna w diasporze – Jak mówią polscy studenci niemieckich uczelni?*, [w:] H. Kurek (red.), *Języki słowiańskie w ujęciu socjolingwistycznym. Prace przygotowane na XV Międzynarodowy Kongres Sławistów Mińsk 2013*, Kraków, „Biblioteka »LingVariów«”, t. 15, 143–154.
- NEUHOFF A., SCHÖNE K., ZSCHÄBITZ E., KNUR F., *Mehrsprachigkeit früh fördern – Anforderungen an ganz besondere Sprachlernmaterialien*. www.heuropa.eu/fileadmin/dok-pool/dokumente/Artikel-HEUROPA-FINAL.pdf (dostęp: 4 VIII 2015).
- POLINSKY M., 2011, *Reanalysis in adult heritage language: A case for attrition*, „Studies in Second Language Acquisition” 33(2), s. 305–328.
- POLINSKY M., 2015, *Heritage languages and their speakers: State of the field, challenges, perspectives for future work, and methodologies*, „Zeitschrift für Fremdsprachwissenschaft” t. 26/1, s. 7–27.
- SĘKOWSKA E., 1994, *Język zbiorowości polonijnych w krajach anglojęzycznych: zagadnienia leksykalno-słotwórcze*, Warszawa.
- SĘKOWSKA E., 2010, *Język emigracji polskiej w świecie. Bilans i perspektywy badawcze*, Warszawa.
- VAN DEUSEN-SCHOLL N., 2003, *Toward a definition of heritage language: Sociopolitical and pedagogical considerations*, „Journal of Language, Identity, and Education” 2(3), s. 211–230.
- WALCZAK B., 2001, *Język polski na Zachodzie*, [w:] J. Bartmiński (red.), *Współczesny język polski. Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, t. 2, Lublin, s. 563–573.
- WARCHOŁ-SCHLOTTMANN M., 1996, *Język polski w Niemczech – perspektywy zachowania języka etnicznego u najnowszej emigracji*, „Przegląd Polonijny” XXII, z. 3, s. 31–50.
- WÓJTOWICZOWA J., 1981, *Wybór tekstów polonijnych z Zagłębia Ruhry*, Warszawa.

Researching Polish as a heritage language (using the example of Polish-German bilingualism)

Summary

The interest in problems relating to the languages of migrant societies (called *heritage languages* in the literature) has been steadily growing among linguists and language teachers worldwide, including in Poland, and promoting the rise of new research directions (*Heritage Language Acquisition*, *Heritage Language Learning*). The present considerations systematize and review. The paper aims to present the state of research on Polish as a heritage language, in the context of Polish-German bilingualism. Considering the wide range of the issue, I limited myself to only reporting the newest empirical research conducted in Poland and Germany among bilingual speakers of Polish as a heritage language.